

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Szewczyk *Rodzina jako środowisko wychowawcze w percepcji młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych*. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Kielce 2015.

Rozprawę Pani mgr Agnieszki Szewczyk przeczytałam z dużym zainteresowaniem i satysfakcją. Mamy, bowiem do czynienia z pracą empiryczną z zakresu pedagogiki, pedagogiki społecznej, pedagogiki rodziny, socjologii rodziny, pedagogiki twórczości. Autorka podniosła w pracy ważny problem oddziaływania i kształtowania postaw twórczych młodzieży poprzez rodzinę, która warunkuje jej obraz jako jednostek twórczych, samodzielnych, zdolnych do kreowania własnej drogi życiowej i zawodowej.

Komentarz do przedstawionej recenzji pracy doktorskiej składa się z:

1. Oceny struktury pracy.
2. Merytorycznej oceny rozprawy.
3. Uwag szczegółowych.
4. Końcowego wniosku.

1. Struktura pracy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa liczy 363 strony. Praca składa się z wprowadzenia, sześciu rozdziałów głównych, podsumowania z wnioskami dla praktyki pedagogicznej, streszczenia rozprawy, zestawienia ważniejszych źródeł i podstawowej literatury – bibliografii (16 stron) oraz obszernego aneksu (87 stron), w którym zamieszczono: kwestionariusz „Profil Rodziny” autorstwa Z. B. Gasia, kwestionariusze: „Skala Postaw Rodzicielskich” (wersja M i wersja O) autorstwa M. Plopy, „Kwestionariusz KANH I” autorstwa S. Popka, „Skala przymiotników” (wersja M i wersja O) w opracowaniu Autorki, „Kwestionariusz ankiety dla młodzieży” w opracowaniu Autorki, „Kwestionariusz ankiety dla rodziców” w opracowaniu Autorki, „Kwestionariusz wywiadu z nauczycielem/wychowawcą” w opracowaniu Autorki, „Nauczycielski Formularz Oceny Postawy Twórczej Ucznia” autorstwa K. J. Szmidta, następnie spis grafów, tabel, schematów, wykresów.

We wprowadzeniu Autorka uzasadnia celowość podjętej problematyki w kontekście pedagogicznych założeń rozwoju i edukacji dziecka w rodzinie, warunków i postaw do rozwoju potencjału twórczego jednostki w ujęciu aksjologicznym. Jak uzasadnia Autorka celem jej badań było wykazanie na ile skutki „szeroko pojętej działalności wychowawczej rodziców” (s. 3) kształtują potencjał twórczy dzieci. Celowość rozwoju potencjału twórczego jednostki jest w pełni zrozumiała i kształcona na poziomie edukacji systemowej, natomiast problem ten jest mało zbadany i niedostrzegany w pedagogice rodziny, co podkreśla Autorka rozprawy. „Przewodnią myślą rozprawy będzie **kontekstowy charakter twórczości**, która nigdy nie realizuje się w warunkach próżni społecznej. Oprócz licznych właściwości osoby tworzącej, determinujących twórczość, podlega ona również działaniu takich czynników jak reguły i wartości działania wyznaczone przez społeczno-historyczne wzory kultury oraz modele i standardy określonej dziedziny twórczości (Stasiakiewicz, 1999)”, w tym rodziny.

W rozdziale pierwszym pracy Autorka prezentuje wybrane teoretyczne ujęcia twórczości. Określa podstawowe cechy twórczości, jak nowość i wartość, przydatność. Zwraca uwagę na aktywność twórczą i wytwór biorąc pod uwagę realizację wartości poznawczych, estetycznych, pragmatycznych i etycznych. Wyjaśnia zagadnienie twórczości w ujęciu psychologicznym (E. Nęcka, J. Sołowiej, J. Strelau, S. Popek, M. S. Szymański i inni) i pedagogicznym (S. Nalaskowski, K. J. Szmidt, M. Karwowski i inni). Wyjaśnia implikacje i różnice między takimi pojęciami, jak: twórczość, kreatywność, zdolności, uzdolnienie i talent, co znajduje odniesienie do rozumienia potencjału twórczego przez badaną grupę. Autorka przyjmuje podejście egalitarne w interpretacji twórczości, jako procesu, wytworu, cech osobowych i warunków jej stymulacji, która przejawia się we wszelkich formach aktywności człowieka, świadcząc o zmianie i rozwoju jednostki. Odnosi to również do twórczości codziennej. Omawia podejścia teoretyczne w badaniach nad twórczością, ze zwróceniem uwagi na ich aspekt rozwojowy i wychowawczy, są to: podejście elitarno-przedmiotowe, podmiotowo-humanistyczne i realistyczne. Autorka skłania się ku podejściu realistycznemu w definiowaniu twórczości z jej funkcjami: rozwojową, ekspresyjną, socjalizacyjną, terapeutyczną i edukacyjną. Wyjaśnia podejścia teoretyczne w zakresie zdolności i ich powiązań z teoriami inteligencji (J. Strelau, Ch. Spearman, C. Burt, Ph. Vernon, R. B. Catell, L. L. Thurstone, J. P. Guilford), co znajduje odzwierciedlenie w części metodologicznej w konstrukcji ankiety dla rodziców i wychowawców. Wśród koncepcji

zdolności funkcjonują również teorie, co podkreśla Autorka, w których w sposób znaczący zwraca się uwagę na cechy osobowościowe jednostki i oddziaływanie środowiska zewnętrznego, w tym rodzinnego (J. Renzulli, F. Mönks., H. Gardner, J. Sternberg, W. Limont). Autorka przyjęła w pracy podejście badawcze „analizy środowiskowych uwarunkowań postaw twórczych młodzieży” (s. 14) i systemowego podejścia do twórczości (J. Koziński, M. Stasiakiewicz, E. Nęcka, I. Pufal-Struzik, R. Stenberg, T. Lubart, M. Csikszentmihaly). Istotnym elementem kształtowania i obrazu postaw twórczych jednostki wobec siebie i środowiska jest motywacja do działania, tym samym do zmiany (I. Radlińska, W. Dobrołowicz, K. Kornilowicz, S. Popek), które omówiła Autorka. Na podstawie koncepcji zachowań twórczych Stanisława Popka (2004)¹ przedstawiła cechy postawy twórczej, którą określają zachowania i działania nonkonformistyczne i heurystyczne. Omawia takie cechy osoby twórczej (za E. Nęcka 2003, J. Uszyńska-Jarmoc 2003, B. Dyrda 2008, I. Pufal-Struzik 2008, J. Zborowski 1986, J. Trzebiński 1981, K. J. Szmidt 2007, D. Turska 2006, M. Tyszkowa 1990, A. Sękowski 1989 i inni)², jak: otwartość, niezależność, wytrwałość. Autorka zwraca uwagę na postrzeganie społeczne osób, które przejawiają postawy twórcze, co stanowi ważny czynnik wsparcia jednostek twórczych i przyszłego ich funkcjonowania społecznego i zawodowego (A. Tokarz 1985)³. Osoba twórcza, jak podkreśla Autorka posiada specjalne potrzeby edukacyjne, które winny być uwzględnione w procesie wychowawczym i edukacyjnym. Świadomość u nauczycieli, opiekunów i rodziców stworzenia środowiska edukacyjno-wychowawczego, które pozwoli na zaspokajanie potrzeb i stymulację twórczości, postaw twórczych wychowanków jest jednym z najważniejszych elementów pełnego i prawidłowego przebiegu procesu edukacyjnego młodego pokolenia. Myślenie twórcze cechuje płynność, giętkość, oryginalność, wrażliwość społeczna, dostrzeganie i rozwiązywanie sytuacji problemowych przez jednostkę, które można badać z wykorzystaniem różnorodnych testów zdolności

¹ S. Popek, *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*, WN UMCS Lublin 2004.

² E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, GWP Gdańsk 2003, J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Trans Humana Białystok 2003, B. Dyrda, *Uczniowie zdolni i ich specjalne potrzeby edukacyjne*, W: A. Stankowski (red.), *Nauczyciel i rodzina w świetle specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka (Szkiec monograficzny)*, WN UŚ Katowice 2008, s. 117-124), I. Pufal-Struzik, *Złożoność twórczego Ja osób uzdolnionych*, W: I. Pufal-Struzik, T. Giza (red.), *Dyspozycje twórcze i zdolności. Wybrane zagadnienia pedagogiczne i psychologiczne. Studia pedagogiczne T. 17*, WN UHP Kielce 2008, s. 145-153), J. Zborowski, *Rozwijanie aktywności twórczej dzieci*, WSiP Warszawa 1986, J. Trzebiński, *Twórczość a struktura pojęć*, WN PWN Warszawa 1981, K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, GWP Gdańsk 2007, D. Turska, *Skuteczność ucznia: od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych*, WN UMCS Lublin 2006, M. Tyszkowa, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, WN PWN Warszawa 1990, A. Sękowski, *Osobowość a osiągnięcia artystyczne uczniów szkół muzycznych*, Ossolineum Wrocław 1989.

³ A. Tokarz, *Rola motywacji poznawczej w aktywności twórczej*, PAN Wrocław 1985.

twórczych, np. Test Zdolności Twórczych (TZT) T. Żuka, Test Twórczego Myślenia (TTM) E. Nęcki, test Styl Twórczego Zachowania (STZ) A. Strzałeckiego i inne, które wymienia Autorka (s. 29). Zwraca uwagę na sytuacje społeczne postrzegania jednostek zdolnych, twórczych, które mogą je stymulować lub stygmatyzować. Podsumowując swoje rozważania na temat osób twórczych i warunków ich rozwoju Autorka określa warunki pełnego rozwoju potencjału twórczego osób twórczych, zdolnych.

Rozdział drugi rozprawy zawiera rozważania i analizę teoretyczną podstaw rozwoju rodziny. Autorka wyjaśnia pojęcie rodziny, jej rodzaje, funkcje, typy. Rodzinę wyjaśnia jako system, w którym funkcjonują określone normy, zasady wskazując na jej spójność. Rodzina prezentuje określone wzorce zachowań, norm postępowania, które przejmują dziecko, młodzież w swoich zachowaniach. Autorka zwraca uwagę na rolę więzi rodzinnej i jej style w kształtowaniu osobowości dziecka. Rodzaje więzi między członkami rodziny wyjaśnia w oparciu o teorie familiologiczne (teoria wymiany, teoria rozwoju rodziny, teoria konfliktu, teoria ekologiczna). Badania nad różnymi obszarami życia rodzinnego i jej funkcjonowania, jako systemu funkcjonalnego ukazuje przez różne systemy rodzinne, (funkcjonalny system rodziny, dysfunkcjonalny system rodzinny). Autorka wskazuje również na czynniki cywilizacyjne, kulturowe i społeczne, które kształtują system rodziny, jej wartości, relacje między jej członkami, zmieniający się również styl wychowania w rodzinie. Rodzina współczesna zwraca uwagę na indywidualność i autonomizację dziecka w rodzinie. Również zmiana na rynku pracy, powszechność aktywności zawodowej kobiet, relacje między pracującymi rodzicami a dzieckiem kształtują obraz współczesnej rodziny, m.in. możliwości spędzania czasu wolnego z dzieckiem. Autorka przyjmuje za S. Kawulą (2002)⁴ cztery podstawowe funkcje rodziny: biologiczno-opiekuńczą, kulturalno-towarzyską, ekonomiczną i wychowawczą (s. 38-39). Jak pisze Autorka „Realizowane badania zmierzają do rozpoznania wybranych czynników środowiska rodzinnego w percepcji badanych uczniów (spójność rodziny, adaptacyjność, wzajemne zrozumienie, postawy wychowawcze rodziców) oraz innych obiektywnych czynników charakteryzujących środowisko rodzinne młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych” (s. 39). Następnie Autorka opisuje wartość wychowawczą i rozwojową dla dziecka wzorców relacji i zachowań rodziców względem siebie. Charakteryzuje typy postaw rodzicielskich

⁴ S. Kawula, *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*. W: S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki*, Wyd. Adam Marszałek Toruń 2002, s. 45-79.

i ich skutków wychowawczych i rozwój twórczy dziecka w oparciu o literaturę przedmiotu (m.in. badania G. Mendeckiej 2003, s. 42-43)⁵, kształtowanie się wzorów zaangażowania zawodowego, znaczenie ról płciowych między rodzicami i dziećmi. Autorka zwraca uwagę na model postępowania rodzica, który kształtuje u dzieci styl ich zachowań i działania (bardziej samodzielny, niezależny czy uległy, zależny itp.) w odniesieniu do rozwoju potencjału twórczego dziecka. Kolejnym ważnym elementem budowania relacji rodzinnych jest komunikacja między jej członkami i jej jakość, co w odniesieniu do tematu pracy omówiła Autorka w kontekście „transmisji wartości w rodzinie, ale również, dlatego, że sama w sobie jest wartością w procesie rozwijania dyspozycji twórczych dziecka, mającego sprostać wyzwaniom przyszłości” (s. 50). Analizuje aksjomaty systemowego podejścia do komunikacji i relacji między nimi. Komunikacja w rodzinie ma charakter interakcyjny, kontekstowy i osobowy. Autorka przyjmuje, że „komunikacja interpersonalna jest ważnym czynnikiem w rozwoju uzdolnień twórczych dziecka” (s. 52). Zakłada, że rodzice, którzy przejawiają partnerski styl w komunikowaniu się między sobą a dzieckiem najefektywniej wspierają jego rozwój twórczy, przyjmuje Autorka. Zwraca uwagę na styl komunikacji w rodzinie, wartość emocji w komunikowaniu się, postawę kreatywności w zachowaniach, które rozwijają inwencyjność, oryginalność, nowość, modyfikowalność. Stwarza to szansę na bycie twórczym oraz powodzenie w dalszej nauce i przyszłej pracy. Kolejnym ważnym elementem rozwoju osoby twórczej w rodzinie, który omówiła Autorka jest stymulacja. Wskazała i opisała warunki dla rozwoju postaw i zachowań twórczych w rodzinie. Przedstawiła czynniki wewnętrzne (osobowe) i zewnętrzne – środowiskowe, w tym rodzinę w rozwoju twórczym dziecka. Środowisko rodzinne wspierające dziecko w jego rozwoju, w kształtowaniu jego podmiotowości, potrzeb estetycznych, w aktywnym udziale w życiu kulturalnym, w twórczym spędzaniu czasu wolnego, w motywowaniu dziecka do aktywności samokształceniowej, do aktywności twórczej stwarza lepsze warunki dla jego rozwoju twórczego, podkreśla Autorka. Zwraca również uwagę na strukturę rodziny (pełna, niepełna), kolejność narodzin dzieci w rodzinie, charakter przeżyć dziecka w rodzinie na rozwój jego postaw twórczych. Wskazuje na destrukcyjne oddziaływanie rodziny na rozwój twórczy dziecka, m.in. zbyt wygórowane wymagania, nadopiekuńczość, brak tolerancji dla oryginalności itp.

⁵ G. Mendecka, *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Wydawnictwo WSP Częstochowa 2003.

W rozdziale trzecim dysertacji omówiono założenia metodologiczne badań, w tym: przedmiot i cel badań, problemy badawcze, zmienne i wskaźniki, metody, techniki i narzędzia badawcze, dobór i charakterystykę próby badawczej, teren i organizację badań i procedurę analizy danych empirycznych.

Autorka konsekwentnie do rozdziałów teoretycznych przedstawiła założenia badań, w których przedmiotem analizy jest, jak pisze „środowisko rodzinne w percepcji młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych” (s. 67).

Istotne jest przyjęcie przez Autorkę stanowiska interdyscyplinarnego w problematyce twórczości i środowiska rodzinnego, co pozwoliło jej na taką złożoną analizę badawczą percepcji rodziny przez młodzież o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych. Głównym źródłem informacji dla weryfikacji przyjętych założeń w pracy są badania diagnostyczne, rozpoznawcze. Dlatego słuszne wydaje się zrezygnowanie przez Autorkę z formułowania hipotez, hipotez szczegółowych, mimo to „Z uwagi jednak na zastosowane narzędzia badawcze znaczna część otrzymanych danych empirycznych będzie mieć charakter ilościowy. Dlatego też sformułowana została hipoteza główna, określająca ogólne rozstrzygnięcie badanego problemu”, co podkreśla Autorka (s. 67). Ponadto badania mają charakter eksploracyjny, których celem jest:

1. cel poznawczy, czyli „poznanie cech rodziny jako środowiska wychowawczego w percepcji młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych” (s. 67),
2. cel praktyczny, czyli „sformułowanie wniosków kierowanych pod adresem rodziców i wychowawców określających warunki, jakie należy stwarzać w rodzinie w celu kształtowania postaw twórczych u dzieci” (s. 67).

Sformułowano następujący problem główny: „Jakie cechy charakteryzują rodzinę jako środowisko wychowawcze w percepcji młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych?” (s. 68), jak i siedem problemów szczegółowych, które odnoszą się do zagadnienia funkcjonalności środowiska rodzinnego, globalnego poczucia funkcjonalności własnej rodziny, postaw wychowawczych rodziców i ich wzajemnej zgodności, stopnia zaangażowania rodziców w wspieraniu postaw twórczych młodzieży, spostrzegania cech twórczych w zachowaniach rodziców i ich naśladowania. Do problemu głównego sformułowano następującą hipotezę główną, którą poddano weryfikacji w wyniku analizy ilościowej i jakościowej wyników badań „pozytywne spostrzeganie rodziny jako środowiska wychowawczego dotyczy w większym stopniu młodzieży o wysokim poziomie postaw twórczych w porównaniu z młodzieżą o niskim poziomie postaw twórczych” (s. 69). Przedstawiono model badań (Schemat 1. s. 73), w

którym określono zmienne (Tabela 2. s. 70-71) o charakterze sprzężenia zwrotnego i tym samym przyjęto „szeroki i wieloaspektowy charakter relacji pomiędzy badanymi zmiennymi” (s. 72), wskaźniki, zmienne pośredniczące (zmienne społeczno-demograficzne, s. 73). W schemacie 2 (s. 74) przedstawiono zależności między postawą twórczą (zachowania heurystyczne i nonkonformistyczne) i subiektywną percepcją środowiska rodzinnego w kształtowaniu postaw twórczych dziecka.

Wśród zastosowanych metod badawczych Autorka wykorzystwała metodę sondażu diagnostycznego, indywidualnych przypadków i techniki badawcze: wywiad, ankietę, rozmowę z nauczycielem (wychowawcą). Przyjęto strategię badań jakościowych i ilościowych, jako wzajemnie uzupełniających się i niezależnych jednocześnie. Zastosowano strategię badawczą triangulacji, triangulację metod, źródeł. Skonstruowano adekwatnie do przyjętych metod narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety dla młodzieży, kwestionariusz ankiety dla rodziców, kwestionariusz wywiadu z wychowawcą, „Skalę przymiotników” (wersja M i wersja O) w opracowaniu Autorki i zastosowano kwestionariusz „Profil Rodziny” wg. Z. B. Gasia, „Skalę Postaw Rodzicielskich” M. Plompy (wersja M i wersja O), „Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH I” S. Popka, „Nauczycielski Formularz Oceny Postawy Twórczej Ucznia” K. J. Szmidta.

Badaniami objęto 297 uczniów klas II z 4 liceów ogólnokształcących z terenu miasta Kielce w drodze losowania grupowego. Dobór grupy młodzieży z tego typu szkoły był dokonany celowo. Badania przeprowadzono w roku szkolnym 2011/2012. Badaniami objęto również rodziców badanej młodzieży i wychowawców.

Zgodnie z przyjętą procedurą Autorka konsekwentnie przeprowadziła badania. Uzyskany materiał empiryczny poddano analizie ilościowej (średnia arytmetyczna, nieparametryczny test chi-kwadrat, korelacja Person, korelacja Kendalla, skale Kwestionariusza KANH I, Skala Nauczycielskiego Formularza Oceny Postawy Twórczej Ucznia, analiza wariancji ANOVA) i jakościowej (analizy rozmowy, wywiadów, analiza danych, opis i prezentacja badanego zjawiska).

Analiza wyników badań obejmuje cztery rozdziały (III, IV, V, VI) rozprawy, w wyniku, której omówiono stan, specyfikę i uwarunkowania kształtowania postaw twórczych (heurystycznych i nonkonformistycznych) u młodzieży przez rodziców, poddanych ich ocenie i wychowawców. Autorka dokonała również analizy zależności korelacyjnych między postawami twórczymi i odtwórczymi badanych a ich oceną przez nauczyciela w zakresie twórczości a spójnością systemu rodzinnego w percepcji

młodzieży. Analiza przypadków (8 uczniów) objęła wybranych uczniów o wysokim i niskim poziomie postaw twórczych i odtwórczych biorąc pod uwagę cechy środowiska rodzinnego i postaw wychowawczych rodziców. Analiza wyników badań częściowo potwierdziła hipotezę główną, jak stwierdza Autorka, że „pozytywne spostrzeganie rodziny jako środowiska wychowawczego dotyczy w większym stopniu młodzieży o wysokim poziomie postaw twórczych w porównaniu z młodzieżą o niskim poziomie postaw twórczych, co wyraża się:

- wysoką oceną jakości funkcjonowania swojej rodziny (pozytywne więzi emocjonalne, umiejętności przystosowawcze rodziny, porozumienie, brak trudności rozwojowych i integracja życia rodzinnego),

(...) – wysokim globalnym poczuciem funkcjonalności swojej rodziny,

(...) – pozytywną oceną postaw wychowawczych rodziców: postawa akceptacji, postawa autonomii,

(...) – pozytywną oceną działań podejmowanych przez rodziców w celu kształtowania postaw twórczych dziecka,

(...) – uznaniem ojca i matki za wzory osobowe godne naśladowania” (s. 241).

Autorka przyznaje, „że uzyskane rezultaty badawcze nie potwierdzają oczekiwanych związków pomiędzy przejawami postaw twórczych a percepcją funkcjonowania systemów rodzinnych przez młodzież. W literaturze także obecne są wyniki wskazujące, że mało jest przekonujących i jednoznacznych dowodów na silny wpływ rodziny na zachowanie i osobowość młodzieży (...). Wyniki przeprowadzonych badań trudno porównać z innymi badaniami prezentowanymi w literaturze z kilku powodów. Po pierwsze utrudnienie stanowi fakt stosowania przez badaczy niejednorodnych miar postaw twórczych, różnego wieku respondentów, czasami małej liczebności prób, czasem niereprezentatywnych, czy koncentrowania się przez badających na różnych wymiarach funkcjonowania rodziny” (s. 249-250).

Całość opracowania zamyka końcowe podsumowanie wyników i wypływające z nich wnioski.

Z analizy materiału badawczego wynika, że

- środowisko rodzinne jest bardzo ważnym miejscem życia i rozwoju młodego człowieka, dlatego, że zapewnia mu poczucie bezpieczeństwa, wsparcia i zaspokaja jego potrzeby emocjonalne,

- nie jest łatwo i obiektywnie ocenić i prognozować poziom rozwoju osiągnięć twórczych dzieci spostrzeganych jako utalentowane,

- należy umiejętnie dobierać metody pracy z dzieckiem, które stwarzają szansę rozwoju jego zdolności, które mogą się ujawnić w toku określonych i nowych zadań,
- winno się zauważać twórczość dziecka jako wartość autonomiczną, która nie przekłada się na zachowania rywalizacyjne a wskazują drogę indywidualnego rozwoju dziecka,
- konieczność współpracy wychowawcy i rodziców w zakresie wsparcia dziecka i rozwoju jego potrzeb twórczych,
- konieczność kształcenia nauczycieli w zakresie rozpoznawania i stosowania metod i form aktywności, które stymulują twórczość, zachowania i postawy dzieci.

Całość zamyka obszerna i bogata bibliografia, która obejmuje 17 stron (333 pozycje bibliograficzne). W aneksie pracy zamieszczono narzędzia badawcze, które zastosowała i skonstruowała Autorka na potrzeby pracy: Kwestionariusz "Profil Rodziny" autorstwa Z. B. Gasia, „Skala Postaw Rodzicielskich” (wersja M i wersja O) autorstwa M. Plopy, „Kwestionariusz KANH I” autorstwa S. Popka, „Skala przymiotników” (wersja M i wersja O) w opracowaniu Autorki, kwestionariusz ankiety dla młodzieży, kwestionariusz ankiety dla rodziców, kwestionariusz wywiadu z nauczycielem/wychowawcą, „Nauczycielski Formularz Oceny Postawy Twórczej Ucznia” autorstwa K. J. Szmidta. Aneks zawiera również wykaz 14 tabel, które prezentują wyniki badań omówionych w rozprawie oraz 29 grafów ilustrujących badane zależności między zmiennymi. Ponadto w aneksie zamieszczono spis grafów, tabel i wykresów ze wskazaniem stron, na których znajdują się w pracy.

2. Merytoryczna ocena rozprawy

Przedstawiona do recenzji praca jest rozprawą z pedagogiki, pedagogiki społecznej, pedagogiki rodziny, socjologii, pedagogiki zdolności, pedagogiki twórczości. Celem analizy omówionego zagadnienia była próba wskazania warunków rodzinnych a rozwój postaw twórczych młodzieży. W swoim opracowaniu Pani mgr Agnieszka Szewczyk dokonała kompetentnego przeglądu literatury z zakresu pedagogiki, psychologii i socjologii. Analiza literatury i realizacja badań są zrobione rzetelnie i wszechstronnie. Autorka rozpatruje także zależności między rozwojem postaw twórczych młodzieży a różnorodnymi uwarunkowaniami w rodzinie jako systemie. Wskazuje również na psychologiczne i wychowawcze skutki kształtowania postaw twórczych młodzieży w rodzinie. Pozwala to na wyciągnięcie wniosków pedagogicznych

w kształtowaniu postaw twórczych i zachowań społecznych młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych w odniesieniu do jej środowiska rodzinnego.

Na szczególną uwagę zasługuje oparcie poszukiwań teoretyczno - badawczych mgr Agnieszki Szewczyk na rzetelnym studium literatury i złożonym, wszechstronnym przeprowadzeniu badań i ich wnikliwej weryfikacji ilościowej i jakościowej. Świadczy to o bardzo dobrym i dojrzałym warsztacie badawczym Autorki. Stanowi to obok części teoretycznej znaczący atut poznawczy przedstawionej mi do recenzji pracy doktorskiej mgr Agnieszki Szewczyk. Autorka opisała wszystkie elementy, które składają się na proces wspierania rozwoju twórczego dzieci i młodzieży w rodzinie, biorąc pod uwagę czynniki pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczne i twórcze. Należy uznać za sukces Autorki umiejętną charakterystykę wszystkich najważniejszych elementów środowiska rodzinnego, które kształtują postawy twórcze młodzieży. Autorka dowiodła m.in., że środowisko rodzinne jest złożonym, dynamicznym środowiskiem oddziaływania na dziecko, młodzież, niejednoznacznym w swojej definicji o zróżnicowanych cechach, które stwarza możliwości do rozwoju potencjału twórczego dziecka i kształtowania postaw twórczych. Potrzebna jest dyskusja nad systemem edukacji wspierającym rozwój postaw twórczych uczniów, którzy żyją w zróżnicowanych środowiskach rodzinnych pod względem świadomości opiekunów na temat konieczności wsparcia rozwoju twórczego dzieci, co wypełni lukę w literaturze pedagogicznej na ten temat.

3. Uwagi szczegółowe

W analizie literatury z zakresu problematyki twórczości Autorka mogła odwołać się do interpretacji twórczości Wł. Stróżewskiego⁶, która jest istotną pozycją w tym zakresie, jak i do klasycznej pozycji Z. Pietrasińskiego „Myślenie twórcze” (1969)⁷.

Zabrakło mi końcowych podsumowań rozważań Autorki w rozdziałach, przez co wyraźniej prezentowałyby się przyjęte przez Autorkę podejście teoretyczne, szczególnie w rozdziale I dotyczącym problematyki twórczości.

Zabrakło mi charakterystyki rozwoju psychospołecznego młodzieży w rozdziale teoretycznym biorąc pod uwagę temat pracy. Wspomina o tym Autorka na s. 82 pisząc o wieku młodzieży, która uczestniczyła w badaniach.

⁶ Wł. Stróżewski, *Dialektyka twórczości*, PWM Kraków 1983, s. 11-17.

⁷ Z. Pietrasiński, *Myślenie twórcze*, PZWS Warszawa 1969.

Recenzowana praca doktorska Pani mgr Agnieszki Szewczyk pt. *Rodzina jako środowisko wychowawcze w percepcji młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych*, Kielce 2015, ss. 363 jest w mojej ocenie ważną tego typu pozycją w polskiej literaturze z dziedziny pedagogiki, pedagogiki społecznej, pedagogiki rodziny, pedagogiki twórczości ze szczególnym uwzględnieniem Kielc. Rozprawa ma solidne ustalenia teoretyczno-metodologiczne i jest opracowana starannie i bardzo dobrze formalnie.

Proponuję przygotowanie rozprawy do druku – w całości lub w skrócie – a na opublikowanie i upowszechnienie ta interesująca monografia niewątpliwie zasługuje. Rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Szewczyk realizuje poważny zamysł pedagogiczny w zakresie badań nad kształtowaniem postaw twórczych młodzieży z uwzględnieniem złożoności oddziaływania środowiska rodzinnego.

4. Końcowy wniosek

Praca jest oryginalna i stanowi cenny wkład w badania pedagogiczne nad rodziną – środowiskiem wychowawczym i jej percepcją przez młodzież o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych. Stwierdzam, że praca ta odpowiada warunkom i wymaganiom ustawy o stopniach naukowych. Upoważnia mnie to do wniosku o dopuszczenie mgr Agnieszki Szewczyk do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

Szuścik

Urszula Szuścik